

NEOLIBERALIZAM KAO PARADIGMA UNIVERZALNOSTI

Stefan Elezović

Neoliberalizam donosi novo značenje pojmu "državna granica". Nasuprot liberalističkoj koncepciji koja zagovara političko – ekonomski plan, djelovanje u okviru "granica" neke države, neoliberalizam kao ekonomska ideološka doktrina pretpostavlja globalno tržište, što dalje vodi pitanju stvaranja pretpostavki za kreiranje istog. To pretpostavlja obrazovanje pravno – političkih okvira koji bi omogućili internacionalnu saradnju i kolektivni napredak. No, neoliberalizam nije samo ekonomska doktrina. "Krajnji ciljevi aktivnosti razumnih bića nikada nisu ekonomski. Ne postoji "ekonomski motiv", već samo ekonomski faktori koji uslovljavaju naše stremljenje ka drugim ciljevima. Ono što se u običnom govoru pogrešno naziva "ekonomski motiv", uglavnom označava želju da se dobije prilika, želju za moć da se postignu neki nespecificovani ciljevi. Želimo novac zato što nam on nudi najveći broj mogućnosti za uživanje u plodovima naših napora."¹ Duboko svjestan ekonomske uslovljenosti pojedinca, Hayek zagovara neoliberalizam kao poligon na kome će se voditi fer borba; poštena borba koja će potaći konkurentnost, a konkurentnost kvalitet. Poštena borba znači samo ista pravila za sve učesnike. Ono što je jasno svakom ekonomisti je da bi za rezultat imali relativno visok kvalitet proizvoda, za relativno pristupačne cijene. Konkurent-

1 Hayek, F. (2012.), "Put u ropstvo", Beograd, Službeni glasnik (85)

nost otvara vrata izvrsnosti, a borba na tržištu uslovljava pad cijene proizvođa. Ipak, kada već ustanovimo da je ekonomska moć "ključ za univerzum", i motivi na koje Hayek aludira su samo stvari koje se novcem mogu priuštiti, a to su, u ovom momentu i obrazovanje, brak, ugled, itd. "U poljoprivrednom dobu bili smo usmjereni na prošlost. Farmeri su od prošlosti učili kako se sije, žanje i sprema proizvode. Vremensko usmjerenje industrijskog društva je sada. Izbaci, završi što prije, *ad hoc*, do kraja, i sve u tom stilu. U novom informatičkom društvu vremenski smo usmjereni na budućnost."² Upravo u formiranju, građenju budućnosti novac igra ključnu ulogu. Eventualno, i da nije krajnji motiv, on je jedan od ključnih faktora u ostvarivanju ciljeva i neophodan za normalno društveno funkcionisanje.

Neoliberalizam ne trpi intervencionizam u ekonomiji, niti uticanje na pravila igre u istoj. Akcije na tržištu, konkretno, za funkcionalnost neoliberalističke koncepcije zahtijevaju nemiješanje države. Uloga države u Hayekovoj viziji isključivo treba da je komunalna. Državni intervencionizam jednostavno onemogućava "globalno tržište", povlastice od strane države znače odstupanje od pravila na koja su se učesnici igre obavezali. "Čim država na sebe preuzme zadatak planiranja čitavog ekonomskog života, problem pravnog položaja različitih pojedinaca i grupa neizbežno mora da postane centralni politički problem. Pošto će državna moć prisile jedina odlučivati o tome ko će šta dobiti, jedina moć koju je vredno imati biće učešće u ovoj upravljačkoj moći. Neće biti ekonomskih ili društvenih pitanja koja ne bi bila politička pitanja u smislu da će njihovo rešavanje isključivo zavisiti od toga ko upravlja s moći prisile i čija će gledišta prevladati uvek i svuda."³ Uprkos brojnim zloupotrebama, neoliberalizam i dalje važi za najperspektivniju koncepciju, ne iz razloga što je pravedan, već zbog toga što je najpravedniji. On transformiše poziciju moći s nasilne, moći prisile države, političke legislativne moći, te klerikalnog anatemisanja, u ekonomsku, materijalnu. Neoliberalizam pretpostavlja formiranje jednog globalnog poretka, a on će se ostvariti kroz globalno tržište i globalnu kulturu. "Ekonomska moć" nije imperativ ali je svima dostupan, za prihvatanje ili za osudu, ali mogućnosti koje proizilaze iz takve vrste moći ne zavise od odluka pojedinaca, grupa, države. Nivo uslovljenosti ograničen je na neugrožavanje prava drugih, no ne i na viziju toga

2 Naisbitt, J. (1985.), *Megatrendovi*, Zagreb, Globus (25)

3 Hayek, F. (2012.), "Put u ropstvo", Beograd, Službeni glasnik (102)

šta "Ja" treba ili mora predstavljati. Uloga države je regulativna, a neoliberalistička tendencija (ali i potreba) je da regulacija slijedi usklađivanje (usklađivanje nacionalnih propisa s međunarodnim npr.). Formiranje jedinstvenog tržišta, međunarodnog, gdje državne granice nisu ograničenje ekonomskoj ekspanziji, nužno zavisi od zajednički regulisanog pravnog okvira vezanog za sva pitanja od značaja država koje su implementirale neoliberalni model.

Brojni su protivnici neoliberalizma, među kojima je i Noam Chomsky. On, napr., za slobodno preduzetništvo tvrdi da je ustvari sistem "finansiranja privatnog profita državnim porezima"⁴ Kao što je uvijek bio slučaj, ekonomski model u velikoj mjeri oblikuje društvene odnose, oblike društvenog uređenja, kao i vrijednosno – ideološki karakter u datom kontekstu, u istoj mjeri u kojoj je i sam (ekonomski model) oblikovan datim faktorima ili reakcijama na njih. Neoliberalizam je, naročito nakon devedesetih godina prošlog vijeka, doživio ekspanziju u postsocijalističkim i postkomunističkim društvima.

Danas se neoliberalizmu prilagođavaju i postkolonijalna društva, niz afričkih zemalja kao Etiopija, Somalija, Sudan, Nigerija... U prelaznim periodima, naročito kada dolazi do promjene oblika vlasti, uvećane su šanse za eskalaciju grupnih sukoba, najčešće etničkih. "Po Brasu, mobilizacija etničkih grupa i društveni sukobi zasnovani na etnicitetu pre će se desiti u društvima koja prolaze kroz izrazitu društvenu transformaciju. Posledica toga je da su društvena transformacija i transformacija etničkih grupa nerazdvojni procesi."⁵ Bras ukazuje na dvostrukost transformacije. Etnicitet prilikom društvene transformacije je naročito podložan uticajima koji, u kontekstu neoliberalizma, promovišu individualnost, subjektivnost i inicijativu pojedinca. To su stvari koje direktno idu na štetu etničkim grupacijama iz razloga narušavanja kontinuiteta grupnog definisanja individue, gdje je pojedinac odgojen na način da se razumijeva prvenstveno kao pripadnik etnosa ili da mu je to jedna od bitnijih stvari. Konfliktne situacije imaju djelotvoran učinak na etničku zajednicu na način što podstiču i opravdavaju zatvaranje iste, i gdje, na novi način, zajednica uživa još značajniju, istaknutiju ulogu. Ugroženost zajednice se predstavlja kroz ugroženost pripadnika zajednice i stoga se izolacionizam kao posljedica konfliktne politike određene grupe nalazi opravdanim

4 Chomsky, N. (1999.), *Šta to (u stvari) hoće Amerika*, Beograd, Čigoja štampa (19)

5 Malešević, S. (2009.), *Sociologija etniciteta*, Beograd, Fabrika knjiga (215)

od strane većine. "Postoje, dakle, sukobi kojima takmičarski sistem ne može lako upravljati, i možda uopšte ne može da se nosi s njima. Svaki spor, u kojem veliki deo stanovništva zemlje oseća da njegov način života, ili njegove najveće vrednosti, izrazito ugrožava drugi deo stanovništva, stvara krizu u takmičarskom sistemu. Kakav god bio kasniji ishod, istorijsko iskustvo pokazuje da će se takav sistem vrlo verovatno raspasti u građanskom ratu, ili će ga zameniti hegemonija, ili će se dogoditi i jedno i drugo."⁶ Isti takvi konflikti, koji su podstaknuti rizikom za privilegije političkog vrha, doveli su do oružanog sukoba u dijelovima bivše socijalističke Jugoslavije.

Iako se radi o iskoraku u odnosu na ranije ekonomske doktrine, načelno princip širenja proizvodnje i akumulacije kapitala funkcioniše na isti način, te zavisi od granice. Velike korporacije značajan dio svojih proizvodnih pogona izmještaju u zemlje sa slabijim ekonomskim standardom, nereguliranim radničkim pravima, i na taj način dolaze do velikog profita, istovremeno gušeći domaće proizvođače, koji im zbog uticaja na tržištu ne mogu biti konkurentni. I sam Hayek u jednom dijelu svog djela "Put u ropstvo" navodi slijedeće: "Navodni tehnološki uzrok porasta monopola jeste nadmoć velikog preduzeća nad malim preduzećem usled veće efikasnosti savremenih metoda masovne proizvodnje. Tvrdi se da su savremene metode stvorile uslove u većini industrijskih grana gde se proizvodnja velikog preduzeća može povećati uz smanjenje troškova po komadu, a posledica toga jeste da velika preduzeća svuda nude niže cene i istiskuju manja preduzeća; ovaj proces mora da se nastavi sve dok u svakoj industrijskoj grani ne ostane samo jedna ili najviše nekoliko džinovskih firmi."⁷

Potvrda početne kapitalne nejednakosti, odnosno privilegovane pozicije velikih kompanija pokreće i pitanje karaktera neoliberalne ideologije. Mnogi kritičari neoliberalizma temelje svoju kritiku na činjenici da velike zapadne korporacije, uglavnom, kao i posjednici materijalnog preimućstva mogu bez velike muke iskoristiti legislativni vakum za gušenje konkurencije. U pravilu se radi o malim i srednjim preduzećima koja se proglašavaju nekonkurentnim velikim kompanijama. Zajedno s povećanjem važnosti velikih preduzeća dolazi i do sve većeg razdvajanja upravljanja od vlasništva. Imovinu velikih

6 Dahl, R. (1997.), *Poliarhija*, Beograd, Filip Višnjić (117)

7 Hayek, F. (2012.), "Put u ropstvo", Beograd, Službeni glasnik (46)

preduzeća posjeduje veliki broj akcionara, a preduzećem rukovodi upravitelj čiji je zadatak stvaranje profita, no on imovinom preduzeća ne raspolaže.⁸ Svjedoci smo kako u brojnim, tranzicijskim društvima dolazi do porasta stanovništva, devalvacije vrijednosti, često i do konfliktnih situacija, kakva je bila ona u Mijanmaru (genocid nad Rohinjanima). "Mladi se suočavaju s teškoćama tržišta rada i nedostatkom radnih mjesta u zemljama širom svijeta. Na primer, oko 20 procenata ljudi prosječne starosti od 15 do 24 godine u prosječnom formirajućem tržištu i ekonomiji u razvoju nisu ni na poslu ni u školi - u ovu grupu među ostalim spadaju zemlje poput Brazila, Gane i Malezije. To je dvostruko više u odnosu na prosječnu naprednu ekonomiju."⁹ Višak radne snage pogoduje drastičnom padu naknade za rad, i uopšte uslovima rada. Zemlje koje se ne mogu nositi s izmjenjenim uslovima igre i novim očekivanjima vlastitih građana slabo doprinose kulturnom oblikovanju stanovništva i regulaciji nacionalnog tržišta.

Devalvacija tradicionalnih vrijednosti rađa antagonizme unutar društva koji najčešće doprinose slabljenju otpora države liberalizaciji tržišta. Jeftina radna snaga je neodoljiva sisarima koji vise naglavačke. "Friedman je držao da je među svim subjektima poslovanja - kupcima, zaposlenima, zajednicom - samo jedan krajnje važan, akcionar. Jedina društvena odgovornost poslovanja, izjavio je, bila je maksimiziranje profita. Ako su akcionari željeli potrošiti profit na altruističkim projektima, sjajno, ali to je bilo po njihovom vlastitom nahođenju, uz pretpostavku da kupuju nešto vrijedno - možda društvenu saglasnost ili priznavanje krivice."¹⁰ Dobro društva postalo je sve više uslovljeno prisustvom dobre volje kapitalista, koji bi se odrekli dijela profita za zajedničku stvar. Za razliku od zemalja koje su na udaru vjetru promjena, zapadne zemlje vode aktivnu demografsku, imigrantsku politiku, uz koje se planira i kulturna sadržajnost koja olakšava, tj. doprinosi asimilaciji novopridošlih. Gruba konstatacija, ali ni blizu koliko je monstruozna njihova praksa, glasi da zapadne razvijene ekonomije profitiraju na račun nerazvijenih država, na račun njihovih obespravljenih, siromašnih, i neobrazovanih

8 Fromm, E. (1983.), *Zdravo društvo*, Beograd, Rad

9 "How the young in developing countries are excluded from work", World Economic Forum, 28. 3. 2019.

10 "Reimagining Capitalism: How The Greatest System Ever Conceived (And Its Billionaires) Need To Change", *Forbes*, 04. 03. 2019.

stanovnika. Univerziteti profesori sociologije Salih Fočo poklanja značajnu pažnju važnosti tradicije u globalnoj ekonomskoj savremenoj praksi. On u djelu *Ogledi o tranziciji*, između ostalog, kaže: "Siromašni slojevi su sada u agoniji nokautirani, vojni i privilegovani slojevi u raspadu, nove snage su okrenute ka egzilu i odlasku u druge zemlje i sisteme koje im daju šansu i koji koriste velike potencijale koje nose sa sobom mlade generacije s istoka, a koje su bile neiskorištene i koje se nisu cijenile. Pokretljivost stanovništva s istoka i iz nerazvijenih ka razvijenim državama je novina koja može dovesti do zaustavljanja ili usporavanja promjena. Međutim, moćne zemlje programiraju svoje stanovništvo, vode aktivnu useljeničku i azilantsku politiku kako bi osigurale svoje demokratske sisteme i kako ne bi ugrozile svoju stabilnost. Liberalizacija je nadmoć diktata, a ne potreba vremena i procesa koji se odvijaju u procesu promjena. Nije samo moguća ekonomska, robna i novčana liberalizacija i pokretljivost bez pokretljivosti radne snage i aktera koji, ipak, diktiraju sve ekonomsko – finansijske tokove. To je, zapravo, pitanje vješto smješteno u sferu demokratizacije, planskoga priraštaja i programiranih potreba za radnom populacijom i ravnomjernom rasprostranjenosti u okviru samih država kako ne bi nosili kulturološke, jezičke i religijsko – nacionalne autentičnosti, već bili prirodni sljedbenici asimilacije i prihvatanja novoga, dakle promjene svoga, nasuprot postojećeg kao obavezujućeg."¹¹

Ono što ovdje nije pomenuto jeste to da se pazi na brojnost prirasta određene populacije, čime se nastoji održati kulturni identitet društva. Što je veći broj pripadnika određene manjine ili imigrantske grupe, to je veća šansa da će oni stvoriti zasebne kulturne institucije, da će konstruisati alternative domicilnim navikama i kulturnoj sadržini, te da će se osmjeliti u insistiranju na vlastitoj kulturnoj identifikaciji. Preduzetnici u tranzicijskim društvima ne posjeduju ekonomski kapital koji može konkurisati internacionalnim kompanijama (uglavnom zapadnim), stoga, osim što nacionalnu ekonomiju prilagođavaju internacionalnom okviru, istovremeno osiguravaju visokokvalifikovanu radnu snagu za strane ekonomije. Riječ tranzicija "može se reći da je izvedena iz latinskoga glagola *transeo*. Taj latinski glagol ima osnovno značenje prijeći, prelaziti, prevesti."¹² O prirodi tog prelaza i njegovom značenju Friedrich Hayek nedvosmisleno ukazuje, počevši konstatacijom da "pozitiv-

11 Fočo, S. (2005.), *Ogledi o tranziciji*, Zenica, Dom štampe (27)

12 Fočo, S. (2005.), *Ibid*, (11)

nih, bezbolnih tranzicija, nažalost ima malo". Zbog otežavajućih okolnosti koje prate proces adaptacije konkretnog političkog sistema međunarodnom, ti isti sistemi ne posjeduju potencijal, niti resurse za sprovođenje mjera od zajedničkog, socijalnog interesa koje bi za rezultat imale stimulisanje individualnog, intelektualnog, kulturnog, spiritualnog razvoja individua u datom društvu. Kao poslijedicu, građani prelaznih društava uzimaju šta im se daje, prihvataju vrijednosti koje se dominantno promovišu u sredstvima marketinga, javnog informisanja; slava, bogatstvo, hedonizam, prate trendove i ne rasuđuju. Zbog odsustva planske akcije u procesu temeljite izgradnje ličnosti, mladi podliježu apatiji, traumama, nerealnim očekivanjima, letargiji, i nacionalizmu. No, nastavlja: "... ko želi da ospori da je svet u kome su bogati ujedno i moćni još uvek bolji svet od onoga u kome samo oni koji su već moćni mogu da steknu bogatstvo?"¹³ Problemi tranzicijskih društava su često bolni i ostavljaju dubokog traga na kulturno tkivo nacije. Malo koje društvo jeste zaista spremno za izazove koje donosi prilagođavanje principima minimalne države. Bezazlen prelaz u novi neoliberalni oblik zaista je teško i zamisliti, a kamo li realizovati. Istovremeno, s promjenom uređenja i principa na kojima je osnovan, ili kojima je sistem orijentisan, mijenja se i percepcija vrijednosti, a samim time i zahtjevi za ozakonjavanjem novih pristupa (pod uticajem novih vrijednosti), stoga je očekivano da će postojati značajan i tvrdoglav otpor promjenama.

Ideja demokratičnosti upotpunjava ideju slobodnog tržišta, slobodnog kretanja kapitala i smanjena ograničenja akumuliranja bogatstva moćnim internacionalnim korporacijama. Da bi država bila spremna prilagođavanju neoliberalnom tržišnom modelu neophodna je opsežna i iscrpna priprema koja će predvidjeti nebrojene probleme i situacije koje će period prelaza donijeti, ali prvenstveno je neophodno društvenu klimu adaptirati novim kulturnim obrascima ponašanja i djelovanja. Gdje je nivo političke kulture, participacije građana u vlasti veliki i gdje se ideja demokratije ukorijenila, vrlo je moguće da poslijedice tranzicije neće razobličiti kulturni identitet konkretnog društva. Hayek pretpostavlja da bi bilo korisno odijeliti moć od funkcije, jer bi tek bogatstvo, koje je, kako tvrdi, moguće zaraditi i neprivilegovanima zvanjem, statusom, pozicijom ili funkcijom moglo ponuditi stabilno tle us-

13 Hayek, F. (2012.), "Put u ropstvo", Beograd, Službeni glasnik (99)

postavljanju meritokratije. "U standardnom ekonomskom pogledu, problem raspodjele ograničenih resursa ima dobro osmišljeno optimalno rješenje za bilo koju početnu raspodjelu imovinskih prava. Štaviše, ovo se rješenje može postići ili barem približiti tako što će se pojedincima omogućiti da slobodno trguju na tržištima, možda uz pomoć vlada da isprave razne tržišne neuspjehe ili nesavršenosti.¹⁴ Glavna mana, ako se tako može reći, socijalističkih ili komunističkih uređenja jeste državna procjena potreba njihovog stanovništva. Tako se dešavalo vrlo često da nedostaje određenih artikala, da vlada nestašica određene vrste proizvoda, to je bio slučaj u Jugoslaviji, ali sigurno je bio i u drugim komunističkim i socijalističkim uređenjima. Kapitalizam nudi izbor, ali pravilnije bi bilo reći da taj izbor proizvodi jednako tako i potrebe stanovništva. Hegel je, na primjer, opisao ekonomski sistem kao sistem potreba, gdje potrebe iznose zahtjeve potrošača..."pravda teško može biti zadovoljavanje potreba ako te potrebe uključuju kupovinu automobila barem toliko snažnog kao što je u jednog od njegovih komšija."¹⁵ Sowell tako ističe kako prema Hayeku vladavina prava nije spojiva s distributivnom pravdom. Upravo taj ideal vladavine prava, a ne ljudi, jeste ono na osnovu čega se definiše razlika između slobodnog društva i totalitarizma.¹⁶

Često kritika neoliberalizma doprinosi i negativnoj ocjeni demokratije kao oblika vladavine od strane javnosti. Umjesto da narod odlučuje o politici, politika odlučuje o njemu. Postoje oni koji tvrde, što je uglavnom posljedica negativne ocjene djelovanja neoliberalizma, da je demokratija oblik vladavine u kome odluke donose oligarsi, veliki kapitalisti i njima bliske strukture, gdje je narod samo nijemi posmatrač.¹⁷ Hans Jonas mišljenja je da s modernim napretkom "dolazi do mogućnosti da se sve ranije shvati kao prethodni stupanj sadašnjeg, a sve sadašnje kao predstupanj budućeg. Ako se ova predstava (koja, kao neograničena, ni jedno stanje po sebi ne označava konačnim i svakom dopušta njegovu neposrednost u sadašnjosti) poveže s nekom sekularizovanom eshatologijom koja ovostrano definisanom apsolutnom nalaže jedno konačno mjesto u vremenu, pa uz to dođe predstava neke teleološke

14 Quiggin, J. (2006.), *Economic Constraints on Public Policy*, New York, Oxford University Press, (529)

15 Knowles, D. (2001.), *Political Philosophy*, Taylor & Francis e-Library (196)

16 Sowell, T. (2007.), *Konflikt vizija*, Beograd, Filip Višnjić

17 Chomsky, N. (1999.), *Šta to (u stvari) hoće Amerika*, Beograd, Čigoja štampa

dinamike procesa koji vodi ka konačnom stanju – onda su date pojmovne pretpostavke za utopističku politiku.¹⁸ Jonas aludira na scijentizam dva-desetog vijeka koji i jeste začeo neoliberalizam, isključivo kroz simboličko – vrijednosni zaokret kojim se krenulo u raščaravanje svijeta. Nedostatak, odnosno praznina koju je uzrokovao naučni napredak i izvještavanje o njemu nadomještena je scijetizmom koji nije, u skladu s vlastitim određenjem graničnosti i izvjesnosti, ograničen samo na stvaranje materijalnih pretpostavki za unapređenje ljudskog života. Sve manje se govorilo o Bogu, a sve više o čovjeku, ali čovjek o kome se govorilo je čovjek u stvaranju, čovjek sklon redefinisanjima i restipulacijama. Poststrukturalizam je destruktuirao ideju Boga, smisao odijelio od riječi i obesmislio artikulaciju cilja, ishodišta, usmjerenja. Poststrukturalizmom, šezdesetih godina prošlog vijeka onemogućilo se usaglašavanje ljudi, pojam čovjeka je izgubio svog antipoda. Samim tim izrodila se ideja demokratije bez duhovnog kompasa, čime se autentičnost političkog učesća građana po uzoru na antičku demokratiju, svela na ceremonijal izbornog čina. Izborna tišina, u sve više sistema, samo je izraz političkog zagušenja čovjeka. Latinska poslovice glasi: *Nulla poene sine lege* (*Nema kazne bez zakona*) i upravo u tome počiva glavnina problema unutar neoliberalne koncepcije, jer zakone ne pišu građani.

U želji za stvaranjem jednog zajedničkog sistema, "svjetske vlade", ima nečega arhaičnog, ali možda po prvi put postoji način da se ista i ostvari. "Dogmatska teza o jedinstvenom sistemu pre otkriva želju za sistematizacijom nego saznanje. Ta želja se skriva pod plaštom krutog govora. Obeležje tog govora, sudeći po već poznatim uzrocima, čini projekcija metafore na metonimiju, odnosno u metonimiji."¹⁹ Kazivanje u prenesenom obliku zamijenilo je iskazivanje u odgovarajućem obliku, ili, što više odgovara samom Lefebvreovom prethodnom iskazu, u obliku gdje samo značenje iskaza direktno ukazuje u sadržaj vlastitog imena. Ta, sklonost, koja je bliska i savremenom socijalnom kontekstu osiromašuje eidetske potencijale mišljenja oblika kod subjekata. Priroda iskaza je, nažalost, u kontekstu neoliberalizma, dobrim dijelom odraz odnosa moći, i prilika u društvu, stoga je valjanost iskaza primarno podložna recepciji političko - ekonomskih poželjnih efekata. Postepistemološki vrijednosni partikularizam, uslijed nepostojanja standardnog ak-

18 Jonas, H. (1990.), *Princip odgovornosti*, Sarajevo, Veselin Masleša (34)

19 Lefebvre, A. (1973.), *Antisistem*, Beograd, Radnička štampa (118)

siološkog obrasca, uzrokuje svojevrstnu bihevioralnu inerciju. Nepokoravanje ovom perspektivizmu modulacija aksiološkog okvira znači izopštenišтво pojedince. "Pošto mu ...ne dozvoljavaju da se asimiluje, preostaje mu samo da živi izvan vremena. Iz vremena ga potiskuje kolonizacija i, u izvesnoj meri, na to pristaje. Pošto mu je zabranjeno da planira i gradi budućnost, ograničava se na sadašnjicu; a i ta sadašnjica je sakata i neopipljiva."²⁰ On, koji je suočen s besprizornošću sadašnjosti i s budućnošću koja ne obećava ništa sem nevolje, odlučuje da gradi sebe u prošlosti. Proces neoliberalizma jeste savremeni oblik kapitalizma, napredniji od prethodnog, jer zagovara odsustvo miješanja države, čime istovremeno zagovara ekskluzivno pravo diktiranja uslova na tržištu od strane imaoaca kapitala. Lefebvre navodi da je eksploatacija u neokapitalizmu zadobila oblik "unutrašnje kolonizacije." ... "Organizovani kapitalizam ima svoje kolonije sada u metropolama i ako on cilja na unutrašnje tržište, to je zato da bi ga iskoristio na kolonijalan način. Dvostruka eksploatacija proizvođača i potrošača kao takvih prenosi kolonijalno iskustvo u krilo ekskolonizatorskog naroda.

Ova reperkusija svjetskog nad metropolama nalazi se regrupirano u getima (predgrađe, stranci, tvornice, studenti), a novi gradovi imaju nešto što podsjeća na kolonijalne gradove."²¹ Isto kao što na globalnom nivou zavisi od granice, koja obezbjeđuje razliku u standardu koja ponovo obezbjeđuje prednost kroz razliku u naknadama za rad, proizvode i resurse, tako unutar granica nacionalnih tržišta na razlikama među stanovnicima počiva dodatno ostvarivanje profita. Oslobođeni kolonizovani narod samo mijenja oblik u kojem nastavlja svoju kolonizovanost. Ekonomija države zavisi od izvoza na inostrana tržišta, i smanjuje cijenu rada da bi ona bila konkurentna, isplativa inostranim proizvođačima. Izvoze se sirovine, neobrađeni i poluobrađeni proizvodi, radna snaga, ali i sam kapital. Ekonomsko ropstvo jeste novija forma zavisnosti, ali taj dug je imaginaran dug, koji se doduše realno kvalifikuje. Za isti rad građani različitih država su nejednako plaćeni i u tome leži čar neoliberalizma za kapitaliste, za zapadni dio hemisfere i stare kolonijalne sile. Dok se tržište i proizvodnja stalno izmješta i proširuje, područje bescarinskih zona i tržišne privilegovanosti ostaje skoro nepromijenjeno. "Ko je distan-

20 Memmi, A. (2015.), *Portret kolonizatora i portret kolonizovanog*, Andrić-grad, Andrićev institut (122)

21 Lefebvre, A. (1982.), *Preživljavanje kapitalizma*, Sarajevo, Svjetlost (158)

ciran ostaje jednako upleten kao i onaj u prometu; naspram potonjeg on je jedino u prednosti po uvidu u njegovu upletenost i po sreći majušne slobode, što leži u spoznavanju kao takvom. Sopstvena distanca od poslova je luksuz koga jedino poslovanje odbacuje."²² Ko nije miljenik naročite sreće mora da radi, stoga ta distanciranost postaje krajnje upitna. To je odnos u koji je svako involviran, bilo da je riječ o radniku na plantaži kafe u Brazilu ili o unesrećenom studentu koji volontira u Bosni i Hercegovini.

Neoliberalizam nije neminovnost, on još uvijek za neke države predstavlja neprihvatljivu opciju. Razlozi za to tiču se ponajviše širenja zapadnih "individualističkih" vrijednosti koje se smatraju nespojivim ili štetnim za autohtonost, konkretnu nacionalnu kulturu, kulturno – civilizacijski integritet društva, naroda ili države, kao i integritet i legitimitet samog sistema. "Zahitjev za poštivanjem ljudskih prava, ne dopušta samo nevladinim organizacijama, već i skupini država angažiranih na razini građana svijeta da, prekorajući granice, utječu na autoritet i legitimaciju unutar drugih država."²³ Pod dobro poznatim izgovorom i čestom nasilnom praksom koja ga slijedi, civilizovani svijet koji zagovara tržišni univerzum, spašava ugrožene populacije mnogih zemalja od njihovog uobičajenog načina života. Taj ih svijet odijeljuje od njihovog habitusa. Prvo što mora učiniti jeste da ubijedi bar dio da je njihov način života apsolutno neprihvatljiv, da se njihova ljudska prava ne poštuju. Potom, opravdano izgovorom ugrožene manjine, kreće kolektivno obespravljanje stanovništva određene države. Bezinteresnu slobodu, zamjenjuje interes slobodnog mešetarenja. "Najefikasniji način da se svi primoraju da služe jednom sistemu ciljeva prema kojem je socijalni plan usmeren jeste da svi veruju u te ciljeve. Da bi totalitarni sistem efikasno funkcionisao, nije dovoljno da svi budu prisiljeni da rade za iste ciljeve. Suština je da ih ljudi počnu smatrati vlastitim ciljevima. Iako uverenja moraju da se izaberu i da se nametnu ljudima, ona moraju da postanu njihova sopstvena uverenja, jedan opšteprihvaćeni kredo koji pojedince primorava da se ponašaju najspontanije moguće, i to na način koji planer hoće."²⁴

22 Adorno, T. (1987.), *Minima moralia*, Sarajevo, Veselin Masleša (21)

23 Jašarević, M., Peco, A. (2009.), "Urbana sociologija i savremeno društvo. (Post)moderni grad – profiliranje i dezintegracija ličnosti", *Medijski dijalozi* № 8, Vol. 4, (121)

24 Hayek, F. (2012.), "Put u ropstvo", Beograd, Službeni glasnik (142)